

OSMANLI DEVLETİ FİNANS TARİHİNİN FİNANSMAN MODELLERİ*

Alper Karavardar ¹

Sonay Akar ²

ÖZ

Finans modelleri, ekonomik sistemler içinde fon veya kaynak bulma çabalarının bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. 19. yüzyılın ikinci yarısı Osmanlı Devleti için ekonomide ve finasta değişimlerin gerçekleştiği bir çağ olmuştur. Çalışmada finansman modellerinin gelişim sürecini ortaya koyabilmek amacıyla Osmanlı Devleti'nin finans sağlamada kullandığı uygulamalar kalitatif analiz yöntemi kullanılarak araştırılmıştır. Bu bağlamda, Osmanlı ekonomisinde finansman modelleri Osmanlı'nın finans tarihi süreciyle bağlantılı olarak incelenmiştir. Bu modellerin tarihi süreçteki durumunun anlaşılması günümüzde uygulanan finans modelleri ile ilişkilendirilerek farklı finans modellerin ve uygulamaların belirlenmesine yardımcı olacaktır. Çalışmada öncelikle Osmanlı Devleti'nin finans kapitaliyle ilgili tarihi gelişim süreci ve finansal sistemi değerlendirilmiştir. Ardından bu sistemde uygulanan finans modelleri ve uygulama şekilleri incelenmiştir. Son olarak da Osmanlı Devleti'nin finansman modellerinin günümüzde kullanılan İslami finansal araçlar ile mukayesesi yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı İmparatorluğu, Finans Tarihi, Finansman Modelleri, Finansal Sistem, İslami Finansal Araçlar

JEL Sınıflandırması: N90, G20, G21.

* Bu çalışma 14-16 Ekim 2021 tarihleri arasında gerçekleşen 2. Uluslararası Muhasebe ve Finans Tarihi Kongresinde sunulmuştur.

¹ Doç.Dr., Giresun Üniversitesi, İİBF, İşletme Bölümü, akavardar@yahoo.com, ORCID ID: 0000-0001-7330-4038.

² Doktora Öğrencisi, Giresun Üniversitesi, SBE, İşletme Bölümü, tsnay61@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-7707-3465.

Atıf (Citation): Karavardar, A., Akar, S. (2022). Osmanlı Devleti Finans Tarihinin Finansman Modelleri. *Muhasebe ve Finans Tarihi Araştırmaları Dergisi*(23), 81-102.

FINANCING MODELS OF THE OTTOMAN EMPIRE FINANCE HISTORY

ABSTRACT

Finance models, emerge as a result of efforts to find funds within economic systems. In the second half of the 19th century the Ottoman Empire was in an era in which changes took place in economy and finance. In the study, in order to reveal the development process of financing models, it was investigated using qualitative analysis method the applications used by the Ottoman Empire in providing finance. In this context, financing models in the Ottoman economy were examined in connection with the Ottoman financial history. It will help to identify alternative finance models and applications by associating them with the current financial models understanding the situation in the historical process of these models. In the study, first of all, the Ottoman Empire's was evaluated the financial system and historical development process related to finance capital. Then, it was examined the ways of apply their and financial models applied in this system. Finally, the financing models of the Ottoman Empire were compared with the Islamic financial instruments used today.

Key words: The Ottoman Empire, Finance History, Financing Models, Financial System, Islamic Financial Instruments.

Jel Classification: N90, G20, G21.

1. GİRİŞ

Finans kavramı gereksinim duyulan kaynakların sağlanması, bu kaynakların doğru kullanılması temelinde yatırım, finansman ve kar payı sağlama kararlarından oluşmaktadır. Finans kavramı bu fonları yönetme süreci olarak tanımlanırken, finansman kavramı da bu fonları sağlama süreci olarak tanımlanmaktadır. Finans disiplini aynı zamanda bir yönetim anlayışını kapsadığından, finansa ve finansmana ilişkin bu döngü literatürde finansal yönetim olarak adlandırılmaktadır. Finansal yönetim sistemi, kurumları, piyasaları ve yatırım kararlarını kapsayan çok yönlü bir sistemdir (Brealey, Marcus & Mayers, 2007:9).

Osmanlı Devleti kurulduğu günden itibaren bulunduğu dönemin ortaya çıkardığı şartlar itibariyle finans kaynaklarına ihtiyaç duymuştur. Devletin 19.yüzyıl ekonomi politikasında bütçe denkliliği finansal ve siyasi özgürlüğün en önemli bir göstergesi olarak kabul edilmekteydi. Dolayısıyla bütçede meydana gelecek herhangi bir açık durumunda bu açığı ortadan kaldırmak amacıyla borçlanma ve kaime basımına gidilmiştir. Bütçe açıklarını engellemek amacı ile kullanılan bu yöntemler Osmanlı'nın ekonomik açıdan çıkmaza girmesine sebep olmuştur. İç ve dış borçlanmanın artması ile yabancılara verilen ekonomik imtiyazların sağlandığı antlaşmaların imzalanması Osmanlı Devleti'nin mali bağımsızlığını kaybetmesi ile sonuçlanmıştır.

Osmanlı Devleti 19. yüzyılda finansal ihtiyaçlarını gidermek amacıyla Avrupa'nın finans kaynaklarına başvurması, Osmanlı Devleti'nde para ve sermaye piyasalarının gelişmesine ve Avrupa finansal sistemine eklemlenme sürecinin başlamasına sebep olmuştur

(Anbar, 2009:17). Osmanlı Devleti kötüleşen mali düzen, yetersiz gelirler, artan harcamaların olduğu bir dönemde aynı zamanda dünya ekonomisine entegre sürecine girmiştir. Özellikle borçlanmanın yoğun ve sürekli bir biçimde yapılması ve borçla alınan fonların verimli alanlara yönlendirilememesi ekonomik ve mali sistemin çöküşünü hazırlayan en önemli faktör olarak kabul edilmektedir.

Bozulan ekonomik düzende gelir kaynaklarının yetersiz hale gelmesi Osmanlı Devleti'ni yeni finansman kaynakları bulmaya yöneltmiştir. Bu amaçla oluşturulan finansman modellerinin günümüzde kullanılan İslami finansal araçlar ile benzerliği dikkat çekmektedir. Benzerlikler açısından değerlendirildiğinde Osmanlı Devleti'nin ekonomik anlayışının günümüzde geçerliliğini koruduğunun bir göstergesidir. Çalışmada Osmanlı finans modelleri ile İslami finansal araçların karşılaştırmasının yapılması ve yeni finansman modelleri ortaya konulabilmesi açısından ilgili literatüre fayda sağlayacak yeni bir gelişme olarak görülebilir. Bu amaçla İslami finansal araçların Osmanlı finans modelleri ile karşılaştırmanın yapılabilmesi için öncelikle bu araçların ve modellerin tanıtılması çalışma için gerekli görülmüştür.

Osmanlı Devleti'nde Para Vakıfları'nın finansman sağlamadaki rolü vakıflarda toplanan paraların yoksulların ihtiyaçlarının giderilmesi, mali açıdan sıkıntı yaşayan esnaf kesiminin gerekli ihtiyaçlarının karşılanmasına yöneliktir (Türkoğlu, 2013:187). Avarız Vakıfları hem bölgesel hemde ekonomik ve ticari ihtiyaçları gidermek için oluşturulmuştur (Kayahan ve Görkaş, 2009:215). Esnaf Sandıkları ait olduğu sektörün üyelerinden elde edilen gelirle esnafa ve ihtiyaç sahiplerine yardımlar da bulunmuştur (Kaleli ve Topuz, 2010:5). Esas itibarıyla Osmanlı finansman modelleri temelde vakıflar, sandıklar ve sistemler üzerine kurularak oluşturulmuştur. Tımar Sistemi, 14.yüzyıldan 20. yüzyıla kadar uzanan, Osmanlı Devleti'nin önemli gelir kaynaklarından biri olan vergi toplama yetkisinin asker ve memurlara verilmesidir. Asker ve memurlarda vergi toplanan bu bölgenin topraklarını köylülere bırakmıştır (Tabakoğlu, 1986:197). Osmanlı ekonomisi 14. yüzyılda finansman sağlamada kullandığı Tımar Sistemi'nden başka Malikane, İltizam ve Esham gibi modeller kullanmıştır. Bu modeller devlet ek finansman kaynağı yaratabilmek amacıyla vergiyle ilgili düzenlemeleri ve bu vergilerin toplanması ile ilgili işlemleri kapsamaktaydı. Osmanlı Devleti'nde 14. yüzyılda kullanılan finansman modelleri ile 17. ve 18. yüzyılda kullanılan finansman modellerinden olan vakıf ve sandıklardan farklıydı. Çünkü her asrın kendi iç dinamikleri ve onların etkileri değişen yeni dünya düzeninde farklı modelleri ortaya çıkarmaktaydı.

İslami finansal araçlar çoğunluğu ortaklık şeklinde esas olarak kar ve zarar ortaklığıyla kurulan, emek ve sermayenin bir araya gelmesiyle, düşük riskli, faizsiz, varlığa dayalı, emek faktörünün sermaye faktörü karşısında korunduğu, temelde kişilerin ve firmaların nakit ihtiyacının giderilmesi ve üretimin artırılması amaçlı olarak kullanılmaktadır. Osmanlı finans modelleri aynı amaçlarla sosyal hayata yönelik belli alanlardaki eğitim, sağlık, kültür, din vb.. finansman ihtiyacının karşılanması, bireylerin, firmaların ve esnafın kredi ihtiyacının faizsiz bir şekilde karşılanması bu finansman modellerinin öne çıkan özellikleri arasında yer almaktadır.

Bu çalışmada Osmanlı Devleti'nin ihtiyaç duyduğu kaynakların sağlanmasında kullanılan ek finansal modeller ve yöntemler araştırılmış, bu modellerin ilişkili olduğu sektöre fon yaratmada katkı sağlayan düzenlemeler ifade edilmiş ve fon kullandırma biçimleri

incelenmiştir. Çalışmada öncelikle Osmanlı Devleti'nin finans kapitali ile tanışma ve entegre olma süreci, yeni finansal sistemde eski ve yeni finansal kurumların durumu, ardından değişen finansal sistemin kaynak arayışında kullanılan finansal modeller ve son olarak da Osmanlı Devleti'nde kullanılan finansal modellerin İslami finansal araçlar ile mukayesesi kalitatif analiz yöntemi kullanılarak incelenmiştir. Çalışmada kalitatif analiz yöntemi kullanılmıştır. Bu analiz yönteminin kullanılmasının nedeni Osmanlı Devleti'nin finans tarihine ait istatistiki bilgilerin son derece kısıtlı olmasından doğan bir zorunluluktur.

2. FİNANS KAVRAMINININ OSMANLI'YLA ENTEGRASYON SÜRECİ: OSMANLI EKONOMİSİNDE DEĞİŞEN VE DÖNÜŞEN FİNANSAL SİSTEMİN KURUMLARI

1700'lü yılların ikinci yarısında başlayıp 1820'li yıllardan 1830'lu yıllara kadar süren sanayi devrimi ile birlikte ortaya çıkan kapitalizm ve finans diğer ülkeleri etkilediği gibi Osmanlı Devleti'ni de etkilemiş ve ekonomik sistemine entegre olmaya başlamıştır (Kazgan, 1999:31). Osmanlı'nın 1838 yılında Birleşik Krallık ile yaptığı Baltalimanı Ticaret Antlaşması Osmanlı Devleti'ni hem Avrupa kapitalizminin, hem de dünyadaki değişen yeni ekonomik düzenin bir parçası olmasına sebep olmuştur (Biber, 2009:27). Bu antlaşma ile Osmanlı Devleti İngilizlerin ve diğer ülkelerin iç ticaretine açılmış ve açık pazarı haline gelmiştir. Dış ticaretteki bu uygulama ihracat ve ithalatta Osmanlı Devleti'nin aleyhine sonuçlar yaratmıştır. İngiltere Osmanlı ile %5'lik ithal gümrük vergisi dışında bir vergi ödemediği için ihracat gerçekleştirebilecektir. Oysaki ithalattan alınan vergi, antlaşma sonrası %3'den %12'ye yükseltilerek Osmanlı Devleti'nin ithalat yaptığına, yüksek gümrük vergileri ödemek zorunda kalmasına sebep olmuştur (Pamuk, 1994:18). İç gümrükler yabancı tüccarlar için kaldırılmış, yerli tüccarlar için uygulanmaya devam etmiştir. İngiliz tüccarlarına düşük gümrük vergisi ödeme hakkına sahip olunması sağlanmıştır. 1838 Baltalimanı Ticaret antlaşmasıyla Osmanlı Devleti, birçok ekonomik haklardan yoksun kalır hale getirilmiştir. Bu antlaşma ile Osmanlı Devleti Birleşik Krallık dışında Avrupa güçlerine de ticari imtiyazlar tanımıştır. Bütün bu olumsuz sonuçları bildiği halde bu antlaşmayı imzalamasının sebebi, Osmanlı Devleti'nin ekonomik, finansal ve mali sıkıntılar olarak gösterilmektedir.

Osmanlı Devleti ticari hayatta çok fazla kısıtlamanın olmaması sebebiyle, ticaret kolaylıkla yapılabilmekteydi. Dolayısıyla 1838 Ticaret antlaşmasıyla tam serbest ticaret bölgesi haline gelmişti. Fransa ve İngiltere'nin Osmanlı Devleti'nin iç pazarına yönelik ticari politikaları antlaşmanın bu ülkelere tanıdığı ticari imtiyazlar sayesinde iyice artmıştı. 1840'lı yıllarda ve Kırım savaşında ticaret hacmi iyice artmıştı (Keyder, 1989:42).

Osmanlı Devleti bu döneme kadar dışardan borç alma yolunu tercih etmemiştir. Ancak değişimle birlikte mali sıkıntılardan bağımsız harcamaların da artması sebebiyle Osmanlı dış borç almak zorunda kalmıştır. Dış borçla birlikte Osmanlı Devleti'nin içine girdiği bu süreç ekonomik sistemlerine finans kavramının entegre olmasına sebep olmuştur.

Osmanlı Devleti 16. ve 17. yüzyılda verilen kapitülasyonların olumsuz etkilerini daha baskın bir şekilde hissetmeye başladığı 18.ve 19. yüzyıllarda hem Avrupa devletler arası

sistemle hem de ekonomik alanda Avrupa kapitalizmine entegre olmasıyla sonuçlanmıştır. Esasında Osmanlı Devleti'nin batılı ülkelerin kapitalizmine eklenme süreci üç aşamadan oluşan bir sistemle gerçekleşmiştir (Keyder, 1989:47).

İlk aşamada, Osmanlı Devleti kapitalizm ile entegre olurken ticarete aracı kurumların ortaya çıkışı ve nicelik olarak artışa geçmesi, ticaretin kırsaldan liman kentlere kayması gibi değişiklikler gerçekleşmiştir. 19.yüzyılda bu değişikliklerden Müslüman zanaatkarlar ve tüccarlar etkilenmiştir. İkinci aşamada, borçlanma konusunda 1881'de kurulan Düyun-i Umumiye ile birlikte Osmanlı Devleti'nin geçmişten beri yakın durduğu bir finansman yöntemi idi. Üçüncü aşamada, doğrudan yabancı yatırımcılar sanayi sermayesi olarak ifade edilebilir. Yabancı yatırımcılar 19.yüzyılın ikinci yarısında 1856 yılında demiryolları ve liman yatırımlarında Osmanlı Devleti'nde faaliyet göstermişlerdir. Belediye hizmetleri ise yeni ticaret hayatın şekillenmesini sağlamak amacıyla insanların yaşam tarzlarını büyük kentlerdeki fiziksel çevreye uyumlaştırma yönünde olmuştur (Keyder, 1989:48-61).

Osmanlı Devleti'nin finans kavramıyla entegre sürecinde ticaret bağımlılığı, sermaye bağımlılığından daha baskın olmuştur.

Osmanlı Devleti, 1780 yılında sanayi devriminin gerçekleştiği ülkelerle ekonomik, toplumsal ve siyasi ilişkiler kurma sürecine girmişti. 20. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu bu durumda özgür bir ulus devleti ve bu devletin bağımsız ekonomik politikaları uygulaması mümkün dahi değildi. Çünkü Osmanlı'nın eklenildiği ekonomik ve finansal sistem tamamen dış bağımlı ve bir takım hak ve ayrıcalıkların Osmanlı Devleti'nin elinde olmadığı bir sistemdi. Bazı kurumlar bu süreçte yok olmuştu. Tımar-zeamet düzeni, ahilik ve esnaf locaları, yeniçeri ocağı, darphane bu süreçte yok olan kurumlar arasındaydı. Bazı kurumlar da batı sermayesinin kullandığı bir araç haline geldiği için yok olmaktan kurtulmuştu. Kapitülasyonlar, İltizam Sistemi, Hilafet ve Mutlakiyet Rejimi, Aşar Vergisi en önemlileri arasındaydı (Kazgan, 1999:31-32).

Osmanlı Devleti'nin 1838 yılında ve sonrasında imzaladığı ticaret antlaşmaları beraberinde birçok olumsuz sonuçlara yol açmıştır. Dış ticaret miktarları hızla artarken aynı zamanda dış ticarete bağlı olarak ortaya çıkan açıkların da artmasına sebep olmuştur. Kırım savaşının ortaya çıkardığı masraflar yüzünden Osmanlı Devleti iç borç alma yoluna gitmiştir. Ticari serbestleşme ile birlikte yerli üretim sisteminin yer yer çökmesi ve iç pazarın Avrupa sanayi ürünlerin eline geçmesine sebep olmuştur. Ancak, Osmanlı Devleti'nin dış borcunu doğrudan tetikleyen sebeplerden olmamıştır. 1854 yılı itibariyle dış borca başvuran Osmanlı, toplamda 41 kez dış borca başvurmuştur. Esasında borç gereksinimi artmasıyla gelişen finansman sağlama isteği Osmanlı Devleti'nde yabancı bankaların kurulmaya başlamasıyla sonuçlanmıştır (Anbar, 2009:18).

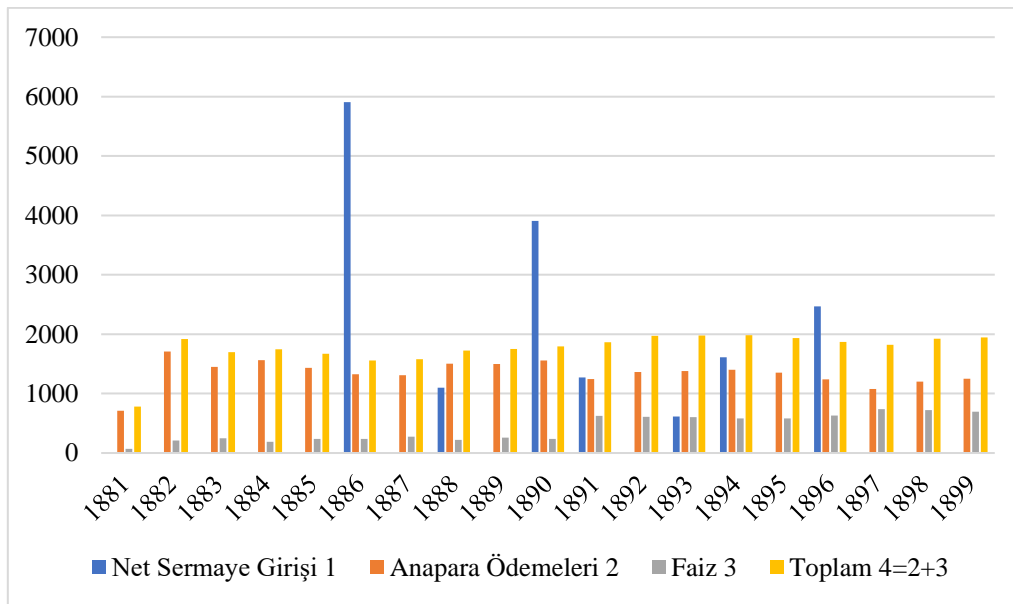
Osmanlı Devleti ilk dış borç ve sonrasında alınan borçları bütçe açıkları ve savaşların finansmanını karşılamak için almıştır. 1839 Tanzimat Fermanı ve 1856 Islahat Fermanı'nın da ilanı da finansman sağlama zorunluluğundan kaynaklanmaktaydı. Özellikle Islahat Fermanı'nda yabancılara ve azınlıklara tanınan ayrıcalıklar, banka ve benzeri finansal kuruluşlar kurulmasının gerekliliği ve Osmanlı Devleti'ni gelirlerini arttırmaya yönelik fonların kurulması konusunda hükümler yer almaktaydı (Eldem, 2005:431-434).

Osmanlı ekonomisindeki bankacılık anlayışı tamamen para işlemlerine ilişkin, yani borçlu ve alacaklı arasında aracılık, olduğu için ticaretin ve sanayinin gelişmesi için gerekli finansman desteği sağlayan kurum haline gelememiştir. 19. yüzyılın sonunda kurulan Deutsche Bank ve Alman Bankaları sadece Osmanlı ekonomisine destek sağlamamıştır. Osmanlı Devleti'nde kurulan bankaların amaçları ve işleyiş sistemi diğer ülkedekilerinkinden farklıydı. Özellikle İstanbul'da kurulan Deutsche Bank devletten ödenmesi gecikmiş alacaklarını tahsil edemeyen alacak sahiplerinin alacaklarını komisyon karşılığında almalarını sağlamıştır (Daşdemir, 2002:19).

Osmanlı Bankası'ndan ve Galata Bankerleri'nden faizle alınan kısa vadeli borçlar yeterli gelmiyordu. Bu dönemde ek finansman sağlamak amacıyla çıkarılan kaime adında kağıt paralar, ekonomik ve mali problemlerin daha da artmasına sebep olmuştur. Özellikle Galata Bankerleri'nin dış ticaretlerini gerçekleştirmek için zorla kaime bastırma isteği sonucu Osmanlı Devleti faizli ve faizsiz kaimeler çıkartmak zorunda kalmıştır (Özdemir, 2010:46). Osmanlı Devleti'nin bütçesindeki açıkları finanse etmek amacıyla iç ve dış borçlanma yoluna gitmiştir. Bu borçlar yüzünden ortaya çıkan mali ve finansal sıkıntılar 1875 yılında borçlarını ödeyemeyeceğini yani moratoryumu ilan etmesiyle sonuçlanmıştır.

Osmanlı Devleti'nde 1882 yılında yürürlüğe giren Muharrem Kararnamesiyle Düyun-i Umumiye kurulmuştur. "Kamu borçları" yani devlet borçları anlamına gelen bu kurum vergileri, çeşitli alacaklıları ve Galata Bankerleri'ni birleştiren bir örgüt olarak bilinmektedir. Belirlenmiş vergileri toplayan ve bu vergileri sahiplerine dağıtan bir yönetim anlayışına sahiptir. Osmanlı Devleti'nde 1854 yılında başlayan dış borç özellikle Düyun-i Umumiye idaresinin kurulmasından itibaren daha da artmıştır. Rakamsal olarak kanıtı ise 1881 yılında toplam dış borçlar 780 bin İngiliz Sterlini, 1882 yılında Düyun-i Umumiye'de gözükken borç miktarı 1.920, 1889 yılında ise 1.947 İngiliz Sterlini olmuştur (Akşin, 1998: 36-37).

Tablo.1. Osmanlı'nın Dış Borçlarının Fon Akımları (İngiliz Sterlini, Bin)

Kaynak: Pamuk, 1994:164

Osmanlı Devleti'nde Düyun-i Umumiye İdaresi'nin kurulmasıyla birlikte yönetimine verilen gelirler arasında Tütün Tekeli gelirleri yer almaktadır. Fransız Reji İdaresi Tütün Tekeli (Tütün Rejisi) olarak adlandırılan bu şirket ülke içindeki tütünün alınması, işlenmesi ve satılması imtiyazına sahipti. Osmanlı Devleti'nde Tütün Tekeli ve bu haklar yabancı şirkete verilmişti (Özdemir, 2010:78). Reji İdaresi ve Düyun-i Umumiye İdaresi'nin Avrupa kapitalizminin Osmanlı ekonomisine nüfuz etmesine imkan veren batı sermayesi kaynaklı kurumlardandır.

Sanayi devriminin getirdiği en büyük değişikliklerden bir tanesi demiryollarıdır. Demiryolları yapımı devletten önce yabancı şirketler eliyle başlatılmıştır. Yabancı şirketlerin demiryolları inşa etmesinin amacı ticaret kolaylaştırmak ve bu sayede kar elde etmektir. Daha sonra devletin yönetsel ve askeri kaygılarla demiryolları şebekesini genişletmesi süreci başlamıştır. Ancak, mali imkanların yetersizliği sebebiyle demiryollarının çoğunluğu yabancı şirketler tarafından inşa edilmiş ve işletilmiştir.

Osmanlı Devleti değişen ekonomik ve finansal sisteme entegre olurken devletin içinde yer alan kurumların yok olup olmaması Avrupa ülkelerine hizmet edip etmemesine bağlı hale gelmişti. Osmanlı Bankası, Deutsche bank, Düyun-ı Umumiye, demiryolu şirketleri, Reji İdaresi, Tütün Tekeli hizmet eden kurumlar arasında yerini almıştı. Özetle Osmanlı Devleti'nin 1838 Baltalimanı Antlaşması ile verdiği imtiyazlar ticaret bağımlılığına sebep olurken, Kırım savaşı ile alınan ilk borçlar, bu borçların ödenememesi ve 1881'de kurulan Düyun-i Umumiye'nin kurulması sermaye bağımlılığına sebep olmuştur.

3. OSMANLI DEVLETİ'NİN FİNANSMAN MODELLERİ VE BU MODELLERİN UYGULANIŞ ŞEKLİ

18. ve 19. yüzyıllarda gerçekleşen Sanayi Devrimi Osmanlı Devleti'nde fon sağlama gereksinimini de ortaya çıkarmıştır. Serbest piyasa ekonomisinin dayandığı politikanın problemi; lazım olan fonun yokluğundan çok bu fonun bölüşümünde ortaya çıkan eşitsizliklerden doğmaktaydı. Piyasadaki ekonomik aktörlerden olan tüccarların ve esnafın kendi gelirlerini artırma isteklerine bağlı olarak piyasayı manipüle etmeleri paranın asıl görevlerini; işlemleri kolaylaştırıcı, üretimi teşvik ve yatırımları finanse edici işlevleri yerine getirmesini önlemekteydi (Kayahan ve Görkaş, 2009:213).

Osmanlı Devleti aldığı iç ve dış borçlar ile halktan topladığı vergiler devlet hizmetlerinin yürütülmesi için yeterli olmayınca ek finansman kaynağı sağlamaya yönelik uygulamalar oluşturmuştur. Osmanlı Devleti ihtiyaç duyduğu fonların sağlanmasında kullandığı bu uygulamalar aşağıda yer alan modeller vasıtasıyla gerçekleştirilmiştir:

3.1. Para Vakıfları

Osmanlı Devleti'ni vakıflar üzerinden oluşturduğu finansman sistemi ile birlikte sosyal ve toplumsal hayata yönelik çeşitli alanlarda eğitim, sağlık, kültür, din vb. düzenlemelerin yapılabilmesi için gerekli olan finansman ihtiyacının giderilmesinde etkin rol oynamıştır.

Vakıfların aracı olduğu bu sistemde fon sahiplerinin tasarruf fazlasını fon ihtiyacı olan alanlara aktarılmasıyla birlikte tasarrufların yatırımlara dönüştürülmesini sağlamaktadır.

Para Vakıfları'nı öteki vakıflardan farklı kılan özelliklerin başında sermayesinin nakdi olmasıdır. Vakfın hizmetlerinin finansmanında esas sermayenin yatırımlara aktarılmış kısmından elde edilen kazançlar kullanılmakta, esas sermaye korunmaktaydı (Özcan, 2006:125; Türkoğlu, 2013:188). Yıllık elde edilen kazançların bir kısmı da enflasyona karşı önlem amacıyla esas sermayeye ekleniyordu (Çizakça, 2000:24:).

Para Vakıfları temelinde yaygın olarak kullanılan iki türlü sınıflandırma mevcuttu. İlk sınıflandırma da gayrimenkul vakıflar vakfa verilen mülkün kendisinden faydalanılmaktadır. Medreseler, kütüphaneler, çeşmeler, mabedler, imaretler bu gruba örnek olarak sayılabilir. İkinci sınıflandırma da yer alan menkul vakıflar nakit, sermaye geliri ile faydalanılan vakıflardır. Bazı kurumların ihtiyaçlarını giderebilmek için vakıflar aracılığıyla gelir sağlanacak menkul ve gayrimenkul varlıklar verilir. Bu varlıkların işletilmesinden sağlanan kazançlar sosyal amaçları gerçekleştirmek için direkt ihtiyaç sahiplerine devredilirdi (Uluyol, 2019:22).

Para Vakıfları Osmanlı Devleti'nde örnekleri olan bir finansman modeli olarak bilinmektedir. İlk olarak II. Murat ve Fatih Sultan Mehmet döneminden itibaren ortaya çıktığı kabul edilmektedir. 15. yüzyılda ortaya çıktığı bilinen bu para vakıflarının sayılarının 16. yüzyılda arttığı bilinmektedir. Bilinen en eski Para Vakıf'ı 1423 yılında kurulan Hacı Muslihiddin Bin Halil Vakfı'dır (Türkoğlu, 2013:190).

Sosyal amaçları olan Para vakıfları'nın uyguladığı mekanizma esnafa veya tacirlerin tahsisine verdikleri varlık ya da sermayeden elde edilen kazançların tümünü vakfın kasasına aktararak bu amaçları gerçekleştirmesinden oluşuyordu. Para Vakıfları ile birlikte kişilerin veya esnafın kredi ihtiyacı karşılanmaktaydı. O dönemde Para Vakıflar'ından başka faizli kredi işlemleri de yer almaktaydı. Para vakıfları hem faizli kredi kullanımından uzak hem de piyasada alternatif finansman sağlayan bir model olarak öne çıkmaktaydı.

Para Vakıfları'nda toplanan fonların kullandırılmasında Mudaraba, Murabaha, Karz-ı Hasen ve Bidaa gibi yöntemler uygulanmaktadır (Döndüren, 2008:6): Mudaraba emek sermaye ortaklığı yoluyla kurulma ve işletilme olarak tanımlanmaktadır. Murabaha malı peşin parayla satın alıp yıllık belli bir karla devretme şeklinde uygulanan bir yöntemdir. Karz-ı hasen ödünç verme, Bidaa ise vakıfta toplanan paranın Allah rızası için işletilip kazanılan karın ve anaparanın vakfa verilmesi olarak ifade edilebilir.

Para Vakıfları'nda fon kullandırma yöntemlerinden olan Mudaraba, Murabaha, Karz-ı Hasen ve Bidaa gibi yöntemler İslami finasta kullanılan araçlardan olduğu tespit edilmiştir.

3.2. Avarız Vakıfları

Osmanlı Devleti'nde Para Vakıfları nakdi oluşumlar olduğu için gayrimenkul vakıflara göre hizmetler daha çabuk ve kolaylıkla yürütülmektedir. Osmanlı Devleti'nde 16. yüzyılda para vakıflarından başka ticari ve ekonomik ihtiyaçların giderilmesi amacıyla ihtiyacın olduğu bölgeye yönelik kurumlara ihtiyaç duyulmaktaydı. Avarız Vakıfları bölgesel ihtiyaçları

gidermek için oluşturulmuş kurumlardan bir tanesiydi (Kayahan ve Görkaş, 2009: 215). Osmanlı Devleti'nde Para Vakıfları, Gayrimenkul Vakıfları ve Avarız Vakıfları adı altında oluşan vakıf anlayışı ihtiyaç duyulan hizmetlerin karşılanmasında etkin bir role sahip olduğu gözlemlenmiştir.

Devletin en önemli gelir kaynaklarından olan avarız-ı divaniye olağandışı vergiler olarak nitelendirilmektedir. Avarız vergilerin çıkarılma sebebi savaş giderlerini karşılamaktır. 17. yüzyılın sonundan itibaren olağan vergiler olarak kabul edilmeye başlandı (Tabakoğlu, 1986: 188). Avarız yükümlülükleri Nüzül, Sürsat ve İştira gibi ayni ve Avarız gibi nakde yönelik vergilerdir. Ayni yükümlülüklerden olan Nüzül, Sürsat ve İştira'larda ilerleyen zamanda nakdiyeye dönüşmüştür.

3.3. Esnaf Sandıkları

Osmanlı Devleti'nin ekonomik yapısı sağlam ve güçlü kurumların birleşmesinden oluşmuştur. Finansman sağlamada kullanılan bu kurumlar para vakıfları, tımar sistemi ve ahilik gibi türlere ayrılarak hizmet vermiştir. Esnaf Sandıkları ilk olarak ahilik örgütü ile birlikte Osmanlı esnafının ticaret ahlakı açısından tüm dünyada yaygınlaşmaya ve tanınmaya başlamıştır (Kaleli ve Topuz, 2010:2). Tüm dünyada adı geçmeye başlayan Osmanlı esnafı kendi kaynakları üzerinden fon yaratmada önemli bir potansiyele sahip olduğu için Esnaf Sandıkları adı altında bir finansman modeli oluşturmuştur.

Geçmiş dönemlerden itibaren Osmanlı Devleti'nde esnafın her biri yardım sandıklarına sahipti. Bu sandıklarda toplanan paralar hayır işlerinde ve hammadde elde etmede de kullanılırdı (Kaleli ve Topuz, 2010:3). Esnaf Sandıkları'nda toplanan ve sonrasında kullanılan fonların şeffaf bir şekilde işletildiği bu para mekanizması Osmanlı esnafının ticari ahlakını göstermektedir. Bu sayede dış dünyada ticari ilişkilerin artması Osmanlı esnafı lehine sonuçlar doğurmaktadır. Bu durum esnaf sandıklarının gelirlerinin artmasında önemli bir faktördür.

Esnaf Sandıkları'nın gelirleri; esnaftan gelen bağışlar, çıraklık, kalfalık ve ustalık geçiş aşamalarında esnaftan yapılan ödemeler, gelirler ve vakıf gayrimenkullerinin işletilmesinden elde edilen kiralar, esnafın ekonomik durumuna göre alınan paylar ve dönemsel olarak elde edilen ödeneklerden oluşmaktadır (Şahin, 2020:187). Esnaf sandıklarının gelirlerinin kullanımının kiralama ve ödünç verme şeklinde işleyişi İslami finansal araçlardan İcare ve Karz-ı Hasen'le benzer olduğu ortaya çıkmıştır.

1491-1911 arası dönemde var olan Esnaf Sandıkları'nın 1870'li yıllarda giderlerine bakıldığında ise; esnafa, fakire ve yolculara yardım, evlenenler, emekli olanlara, yaşlılara, yetimlere, cenaze işlerine, esnaf birliğinde çalışan kethüda, katip, ustabaşına verilen ücretlere ayrılmaktadır. Esnaf Sandıkları yalnızca kendi üyelerinin giderleri için kullanılmamaktadır (Gürsoy, 2018:128-129). Esnaf Sandıkları hem sandık üyelerinin hem de sandığa üye olmayanların ihtiyaçlarının giderilmesinde etkin bir finansman modeli olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu yönüyle toplumun büyük bir çoğunluğunu kapsayan işlemler gerçekleştirmesi İslami finansın toplumun çıkarlarını koruma ve kollama anlayışıyla örtüştüğü gözlemlenmiştir.

3.4. Orta Sandıkları

Osmanlı Devleti'nde Orta Sandıkları'nın temelinde yeniçeriler arasındaki birlik ve beraberliği sağlamak yer almaktadır. 1700'lü yıllarda Orta Sandıkları'nın gelirleri ulufenin verilmesi esnasında % 3 ila 5 oranları arasında toplanan ödenekler ile bekar olarak yeniçerilerin kalan miras ve bağışlardan meydana gelmektedir. Bu amaçla ekonomik açıdan ihtiyaçlı olanlara ve onların ailelerine sandığın bu gelir kaynaklarından yardım yapılmaktadır (Şahin, 2020:187).

Osmanlı ve Selçuklu döneminde uygulanan Orta Sandıkları sosyal sigortalar ve sosyal güvenlik gibi kurumlara fon sağlama imkanına sahip olan, ancak Osmanlı Devleti'nde değişen ekonomik düzenle birlikte ortadan kalkan bir sistemdir. İlk sosyal güvenlik kurumu olarak bilinen 1866 yılında kurulan Askeri Tekaüt Sandığı'nın işleyiş olarak sigortalı olan kişiye prim vb. herhangi bir engel getirilmemekte, devlet işveren statüsüyle bütün yük ve giderleri üstlenmektedir. Fakat bozulan ekonomik yapı nedeniyle, Orta Sandıkları gibi çalışanın prim yükünü üstlendiği sistemi yeniden uygulamaya başlamıştır (Şenyurt, 2017:163).

3.5. Eytam Sandıkları

Eytam Sandıkları Osmanlı Devleti'nde sosyal hizmetlerin karşılanabilmesi için oluşturulan finansman modelidir. Finansman modelleri oluşturulurken bütçe açıklarının ve iç ve dış borçların finansmanından başka sosyal hayatın içinde ortaya çıkan ihtiyaçlarında karşılanmasına yönelik modeller oluşturulmuştur. Çünkü Osmanlı Devleti'ni ekonomik, toplumsal ve sosyal açıdan bir bütün olarak düşünmek gerekmektedir.

İslam dininde yetim veya öksüz kalan çocukların barınma, bakım ve eğitimiyle ilgilenecek kişi ya da kişiler belirlenmiştir. İslam dinini benimsemiş tüm Müslüman ülkelerde yetimlerin hak ve hukukunu korumak kollamak önemli görevler arasında sayılmaktadır. 19. yüzyılda kurulmuş olan Eytam Sandıkları ve Eytam Nezareti bu kurumların başında gelmektedir (Kızıldağ, 2020: 236-237). Osmanlı Devleti'nde adı geçen bu fon 1851 yılında gerçekleştirilen nizamnamelerle regüle edilmiştir. Osmanlı Devleti toplumsal hayatı düzenlemeye yönelik işlemlerin gerçekleştirilmesi için fon kaynaklarına ihtiyaç duymuştur. Bu sebeple oluşturulan finansman modellerinden biri olan Eytam Sandıkları bu noktada önemli görevler üstlenmiştir.

Eytam Sandıkları ilk başta ferdi olarak kişilerin ihtiyaçlarına yönelik olarak çalışırken, 1860'lardan itibaren kurulan Tekaüd Sandıkları ile devlet çalışanları içinde yer alan ihtiyaç sahipleri olarak tanımlanan dul ve yetimleri de kapsamaya başlamıştır. Eytam Sandıkları başlangıçta Şeyhülislamın denetiminde ve ilmiye sınıfının tekelinde çalışırken, esnafa ve tacire az miktarda da olsa fon sağlamıştır. Zaman geçtikçe dul ve yetimlere yardımda bulunan bir finans sistemine dönüşmüştür. Ancak Eytam sandıkları tarihi dönemde finansal açıdan kendine yetemeyince dul ve yetim haklarından çok sandık ve sandıkta görev alanların imtiyazlarını korumaya dönüşmüştür (Çanlı, 2020a:1301).

Öncelikle yetim kalan çocukların hakları belirlenmekte ve daha sonra bir vasi atanmaktadır. Bu vasi yetimin ekonomik ve sosyal her türlü sorumluluklarını yetimin çıkarına olacak şekilde yerine getirmektedir. Yetimin temel ihtiyaçları kendi mal ve mülkünden

karşılanmakta, hak sahibi olabileceği yaşa geldiğinde ise kalan hakları kendisine verilmekteydi. Bu süre içinde gayrimenkul malların kiraya verildiği, menkul malların ise nakde çevrilip %10-20 arasında belirlenen faiz üzerinden borç verilerek değerlendirilmekteydi. Burada nakit değerler hem piyasa için önemli bir fon sağlama kaynağı, hem de yetimler için ihtiyaçlarını karşılamada önemli bir kazanç kaynağı olmuştur (Özcan, 2006:107).

Eytam Sandıkları'nda biriken paraların değerlendirilmesi sürecinde işleyişinde sandıklardan borç para almada genelde devlet, çiftçi, memur ve esnaf yararlanmaktadır. Borç alacak kişi alacağına karşılık ilk şart ipotek gösterme ikinci şart kefil gösterme olarak belirlenmiştir. Borç verilecek parada herhangi bir sınırlama yoktur. Borçlanma süresi en fazla 3 yıldır, 9 Ekim 1915 tarihinde bir düzenleme ile bu süre beş yıla çıkarılmıştır (Çanlı, 2020b:171-172).

Eytam Sandıkları'nın gelirlerinin neler olduğu konusu somut olarak ifade edilirse, Eytam'ın mesuliyetinde olan kişilerin ailelerinden, mirasçılarından ve kişiye ait nakit para, gayrimenkul olarak değerlendirilen tarla, bahçe, ziynet eşyası, vakıf kazançları ve aylık gelirlerinden oluşmaktadır. Nakit ve benzeri gelirler sandıklara devredilerek faizle çalıştırılmaktadır (Çanlı, 2020b:167).

Eytam Sandıkları'ndan alınan borcun geri ödenmesinde öncelikle anapara tahsil edilmektedir. Bu yönüyle Eytam Sandıkları günümüz bankacılık sisteminin faiz işleyişinden farklı olduğu ortaya çıkmıştır. 21. yüzyılda bankacılık sisteminde borcun geri ödenmesinde ilk olarak işlenen faiz tahsil edilmektedir.

Eytam Sandıkları tarihi süreç içinde finansman modeli olarak kabul edilse de finansal sistemi tamamlayan finansal bir kurum olarak varlığını sürdürememiştir. İşlevsel olarak ipotek karşılığında gösterilen emlak üzerinden iş yapmakta olmasına rağmen bu amacı yerine getirmek için gerekli olan finansal bir kurum haline gelememiştir. Eytam Sandıkları 1926 yılında Türkiye Emlak ve Eytam Bankası'na çevrilmiştir (Çanlı, 2020a:1301).

3.6. Memleket Sandığı

Günümüz Ziraat Bankası'nın temelini oluşturan Memleket Sandıkları çiftçilerin fon bulmada karşılaştığı mali sıkıntılar ve tefecilerle yaşadığı sorunlara çözüm olarak bu konuda düzenlemelerin yapılması gerektiği sonucuyla oluşturulmuştur. Bu amaçla 1867 yılında Memleket Sandıkları Nizamnamesi'yle sandıklar kurulmuş ve çok uzun yıllarca faaliyetlerine devam etmiştir (Uluyol, 2019:26).

Memleket Sandıkları çiftçilerin tarımsal kredi ihtiyaçlarını gidermek amacıyla oluşturulmuştur. Para Vakıfları'nın işleyişine benzer olarak oluşturulan memleket sandıkları ihtiyaç durumunda olan kesimin özellikle çiftçiler için önemli bir finansman kaynağı sağlama modelidir.

Memleket Sandıkları'nın fon kaynakları ilk olarak imece yöntemi ile, ardından köylülerden buğday toplanarak meydana getirilmeye çalışılmıştır. Sandıklardan kullanılan kredi miktarı en fazla 20 lr ve uygulanan faiz oranı ise yıllık %12 olarak belirlenmişti. Sandıkların yaygınlaşmaya başlamasıyla 1883 yılında çıkartılan yeni bir nizamname ile

imeceden vazgeçilip yerine Aşar Vergisi'ne eklenen %1'lik bir vergi artışı ile memleket sandıklarına alternatif bir fon kaynağı yaratılmış oldu (Kazgan, 1997:138).

Memleket Sandıkları kurulduktan bir süre sonra kaynakların toplanmasında ve kullandırılmasında birçok sorunlar ortaya çıkmaya başlamıştır. Buğdayın toplanması ve satılması belli kuralların oluşturulamayışı bu sorunlardandır. Ayrıca krediler kullandırılırken yapılan usulsüzlüklerle birlikte memleket sandıkları menafi sandıkları adıyla değiştirilerek yeniden düzenlenmiştir. Ancak daha sonra menafi sandıklarındaki fonların kullandırılması ile ilgili de birtakım olumsuzlukların ortaya çıkmasıyla 1888 yılında devlet eliyle oluşturulduğu kabul edilen Ziraat Bankası kurulmuştur. Sandıkların çiftçiye kredi özelinde verilen destek Ziraat Bankasının kurulmasıyla birlikte devlet kontrolüne geçmiştir. Bankanın ilk varlıkları menafi sandıklarının alacakları olarak belirlenmiştir (Yetiz, 2016 :110).

3.7. Tımar Sistemi

Osmanlı Devleti'nde kullanılan diğer finansman modellerinden olan Tımar Sistemi vakıf ve sandıklardan farklı olarak 14.yüzyılda ortaya çıkmıştır. Ancak etkileri itibariyle 20.yüzyıla kadar varlıklarını sürdürmüşlerdir. Bu yüzden bu finans modeli 14. ve 20. yüzyıllararası kullanılan bir finans modeli olarak kabul edilebilir. Osmanlı Devleti'nde Tımar düzeni ortaya çıktıktan sonra finans sistemi Tımar Sistemi'ne bağlanmıştır. Tımar Sistemi devletin içinde yer alan asker ve memurlara geçimlerini sağlamak ve kendi ihtiyaçlarını mali açıdan karşılayabilmek için belirlenmiş çoğunluğu toprak olan bazı bölgelerden kendi nam ve hesaplarına vergi toplayabilme yetkisiyle donatılmış bir sistemdir.

Esasında bu sistemde devlete ait olan arazilerden vergi toplama yetkisine sahip memur ve askerlerden oluşan sipahilerin denetimindeki bu toprakların kullanım ve işletim hakkının köylülere devredildiği bir sistemdir (Tabakoğlu, 1986:197). Osmanlı ekonomi sisteminde tarımsal alanda sağlanan gelirlerin önemli bir miktarı tımar sisteminde ortaya çıkan giderlere tahsis ediliyordu. 1490-1573 dönemleri arasında devlet vergiler olarak elde ettiği bu geliri asker ve memurlardan oluşan tımarlı sipahilere bırakıyordu (Tabakoğlu, 1986:198).

3.8. İltizam Sistemi

İltizam Sistemi, Osmanlı dönemi öncesine ilkçağlara kadar uzanmaktadır. İlkçağdan 20. yüzyıla kadar çoğu ülkede kullanılmış ve uygulanmış bir vergilendirme yöntemidir (Genç, 2000: 154). İltizam'ın kelime anlamına bakıldığında birinin tarafını tutma, üstüne alma; terim anlamı ise bir kişinin veya bir ortaklığın devletin toplama yetkisine sahip olduğu bir verginin gelirini toplamayı belli bir bedel ödeme karşılığında bir yıllığına satın alması olarak ifade edilir. Bu işlemi yapmaya yetkin olan kişi Mültezim, bu işi yapmadan önce kefil gösterir sonra vadesi gelmiş ödenmesi gereken borcu kendi üstüne alma işlemini gerçekleştirir (Baş, 2020: 1006-1016).

1600'lü yıllardan itibaren kullanılmaya başlanan İltizam Sistemi 21. yüzyıldaki finansal sistem içinde yeri yeniden tanımlandığında vergilendirme işleminin yapılması ve toplanması devlet tarafından özel sektöre belli bir süreliğine devredilmesi olarak ifade edilebilir.

İltizam Sistemi esasında bir finansman sağlama modeli olarak kabul edilebilir. Modelin işleyişi şu şekildedir: Devletin mukataa olarak da bilinen vergilerini belli bir süreliğine ve birçok ön koşullar ileri sürülerek işletilmek için açık arttırmaya çıkarmaktadır. En yüksek ödemeyi kabul eden Mültezim bu mukataanın yöneticiliğini devralmaktadır. Süre bitince bu mukataalar İltizam'a geri verilmektedir. Mültezim kendi sermayesi ile ön ödeme veya kefalet ile bu vergi birimini kiralar veya işletmeciliğini satın alır (Özbay, 2009:2110). Mültezim bireysel karını ve faydasını düşündüğü için gerekli hesaplamaları yaptıktan sonra bu işleme girişimci olup olmayacağına karar verir.

Osmanlı Devleti'nde Emanet ve İltizam olarak isimlendirilen vergilendirme iki şekilde gerçekleştirilmektedir. İlk olarak Emanet usulü ile maaşlı kişilerin vergilendirilmesi sonucu alınan vergiler, ikinci olarak iltizam usulünde vergilendirmeyi yapan tarafın özel sektöre devredilmesi şeklindedir (Genç, 2000:155).

3.9. Malikane Sistemi

Osmanlı Devleti'nde 17. yüzyılda meydana gelen savaşların yol açtığı ekonomik sıkıntılar yeni finansman modellerine ihtiyaç duyulmasına sebep olmuş ve bu amaçla 1695 yılında malikane sistemine geçilmiştir. Malikane Sistemi'nde vergi toplamaya yetki verilmiş söz konusu kişi bu vergiyi toplama yetkisini belirli bir süre için değil ömür boyu elde etmektedir. Bu finansman sağlama modeli Osmanlı Devleti'nde iç borçlanmada kullanılan metotlar arasında yer almaktadır. Bu durum vergi gelirleri ile uzun süre borçlanabilmek imkanını doğmasına sebep olmuştur. Bu yüzden vergi toplayabilme yetkisine elde eden kişiden geri ödemeler istenmiştir. Bunlardan ilki muaccele adında müzayede ile belirlenen miktar üzerinden bir peşin ödeme, ikincisi müzayede gerçekleşmeden devletin koyduğu miktar üzerinden mal veya muaccele adında ödemedir. Bu sistemde vergi toplama yetkisine elde eden kişi bu yetkiyi üçüncü kişilere satma hakkını da elde edebilmektedir. Devlet bu devretme hakkından tutarın %10'u kadar vergi alma hakkını sahip olmuştur (Genç, 2000:349). Devlet devretme hakkından elde ettiği %10'luk karla işleteceği vergilerin maliyetinden kurtulmuş olmakta ve önemli bir finansman kaynağı yaratılmış olmaktadır. Devredilen vergilendirmeyle özel mülkiyetin alanına giren yatırımları da malikane modeline eklenmesine yardımcı olarak yeni gelir kaynaklarının ortaya çıkmasına yardımcı olmaktadır.

Malikane Sistemi kısa süreli iltizamdan uzun süreli İltizam'a geçiş olarak da tanımlanabilir. Bu geçişle birlikte mültezimlerin fonun güvenliğini sağlayacağına ve üretime değer verileceği düşünülmekteydi. Bu yüzden bu sistem aynı zamanda Tımar ve İltizam'ın karması olarak düzenlenmişti. Ancak Malikane Sistemi'yle elde edilen vergi gelirlerinin en önemli görevi bütçede ortaya çıkan açıkları gidermekti (Özbay, 2009:2112).

Devletin malikane uygulamasıyla üretimin arttırılmasına ve korunmasına yönelik amaçları hedef alması, üretimle alakalı problemlerin olduğunu göstermektedir. Osmanlı Devleti'nde bu problemlerin olmasının nedenleri olarak üretimdeki arz esnekliğinin düşük olması ve devletin piyasada üretici olmak yerine piyasayı kontrol eden ve düzenleyen rolü içinde olmasından kaynaklanmaktadır. Malikane Sistemi bir taraftan ticarete katkı sağlarken, diğer taraftan iç gümrükler gibi olumsuz uygulamaların kısıtlanmasına yönelik düzenlemeler getirmekteydi. Bu dönemde tarımdaki üretimin arttırılmasından elde edilen karla ticaretten elde

edilen kar karşılaştırıldığında ticari malikanelerin karlarının çok daha yüksek düzeydedir (Darling, 2006:48).

3.10. Esham Modeli

Esham kavramı, sehim kelimesinden türemiş olmakla birlikte pay, hisse anlamlarına gelmektedir. Esham modeli Osmanlı Devleti'nde 18. yüzyıldan itibaren 1775 ile 1860'lı yıllar arasında kullanılan iç borçlanma yöntemlerindedir. Osmanlı-Rus savaşının ardından imzalanan Küçük Kaynarca antlaşması ile ortaya çıkan kötü ekonomik şartlar sebebiyle Esham modelinin uygulanmasına karar verilmiştir (Güneş ve Manav, 2019:314).

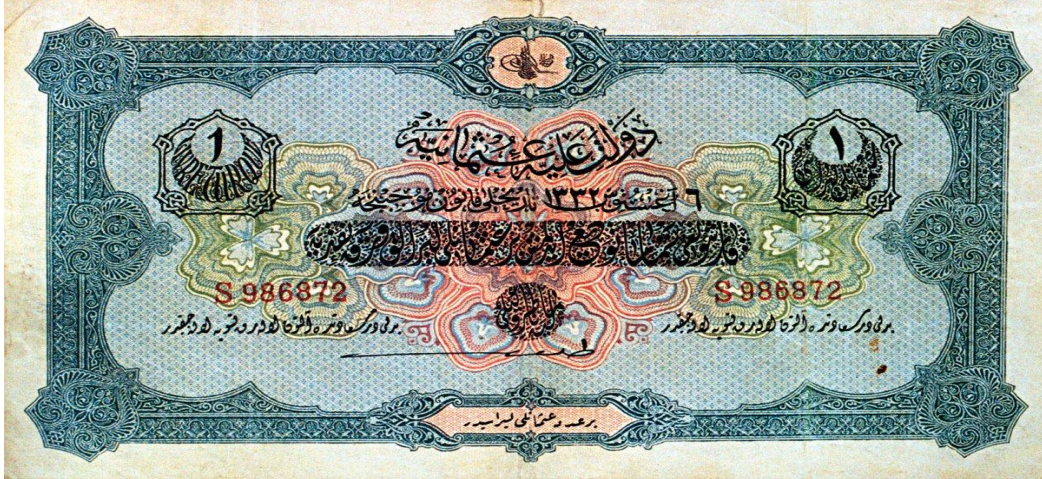
Esham modelinin genel işleyişi şu şekildedir: Osmanlı Devleti'nde mukataa olarak adlandırılan vergi gelirlerinden elde edilen karlarının, mukataanın zorunlu giderleri karşılandıktan sonra kalan kısmın paylara ayrılarak, muaccele adında miktarı belli, nakit ödeme şeklinde, herkese müzayede ile hayatta kalmak şartı ile satılmasıdır. Her pay dilimlenerek satıldığı ve satılan dilim faizlerden oluştuğu için her paydaki gelir dilimine faiz denilmektedir (Genç, 1995:376).

Esham modelinin Osmanlı Devleti'nde kullanılan finansman modellere göre üstünlükleri vardı:

- Bu modelde sehim denilen payı alanların sorumlulukları sadece başlangıçta ödedikleri muaccele ile belirlenmiş gelirle sınırlı kalmaktaydı.
- Mukatanın hisse şeklinde dilimlenmesi esham sisteminin uygulanmasında kolaylıklar sağlamaktaydı.
- Mukataa adındaki vergi gelirlerinin yönetimi defterdarın atadığı mültezimdeydi. Böylelikle hissedar sınırlandırması kalkmakta ve piyasada talep canlanmaktaydı.

Tarihi süreç içinde uygulanan Esham modelinde de birtakım problemler ortaya çıkmıştır. Kredi ihtiyacının artması sebebiyle bu ihtiyacın karşılanması için uygulanan faiz oranları ile mümkün olmamaktaydı faizleri yükseltmek de hayatta kalma şartı ile satıldığı için hazineye büyük bir yük getirmekteydi. Dolayısıyla makul bir faiz oranıyla krediyi elde etmek için hayatta kalma şartı ortadan kaldırıldı. Bu durumda da esham sahibinin ölmesi ile payların mirasçılara kalmasına sebep olarak, özel mülkiyetin ortaya çıkmasını sağlamıştır.

Esham'a getirilen özellikle düşürülen faiz oranlarıyla ilgili yeni düzenlemelerle değişikliklere uğramasıyla kaime adında yeni kağıtlar basıldı. Düşük faizle piyasaya sürülen kaimeler değer düşüklüğü yaratması sebebiyle piyasanın işleyişini bozar hale geldi. Bu yüzden yeni bir esham modeli oluşturulmaya başlanmıştır. Bu modele göre eshamı alan kişi Esham'ı satacağı başka bir kişi ölünce bu paylar miras olarak kalacaktı, Miras kalan varisler de ölünce ancak o zaman sehimler devlet hazinesine aktarılacaktı (Güneş ve Manav, 2019:315). Osmanlı Devleti'nde üç defa kaime basılmasına gidildi. 1 liralık ve 5 liralık kaimeler aşağıda gösterilmiştir:

Görsel 1: 1 Liralık Kaime

Kaynak: Akyıldız, 2001:213

Ancak kaimelerin basılması beraberinde sahte para basımı, paraya ilişkin manipülasyonlar, artan para arzı nedeniyle ortaya çıkan enflasyonist baskılar gibi ciddi sakıncalar ortaya çıkarmıştır. Bu yüzden kaimelerin Cumhuriyet döneminde tedavülden kaldırılarak yerine basılan kağıt paralar piyasaya sürüldü (Akyıldız, 2001:213,214).

Görsel 2: 5 Liralık Kaime

Kaynak: Akyıldız, 2001:213

4. GÜNÜMÜZDE KULLANILAN İSLAMİ FİNANSAL ARAÇLAR İLE BİR MUKAYESE

Ekonomik sistemler üzerinde olumlu ve olumsuz etkileri olan birtakım faktörler, yeni ekonomik ve finansal sistemler ve bu sistemlerde kullanılan yeni finansal yöntemlerin veya araçların ortaya çıkmasını sağlamıştır. Tarihi süreçte kullanılan finansman modelleri koşullar sebebiyle değişikliğe uğramaktadır. Ekonomileri etkileyen olumsuz faktörlerden en önemlisi tüm dünyayı etkileyen küresel finansal krizlerdir. Küresel finansal krizlerin gerçekleşme

sebeplerine bakıldığında yüksek riskler, yüksek faizli işlemler, spekülasyon ve manipülatif işlemler olarak sıralanabilir. İslami finans, krizlerin doğmasına sebep olacak bu işlemlerin olmadığı bir finansal model olarak ortaya çıkmıştır. İslami finansın kökleri 20. yüzyılın ortalarına dayandığı bilinse de kullandığı bazı araçlar ve esas aldığı İslami sistem sebebiyle Osmanlı Devleti'nin finansman modelleri ile uyduğu tespit edilmiştir.

İslami finans, İslami kurallar doğrultusunda işlemler gerçekleştiren, faizsiz sistemi esas alan, varlığa dayalı, sosyal ihtiyaçları karşılama amaçlı kullanılan finans modelidir. İslami finansın varlık temelli olması ve sosyal ihtiyaçları karşılama amacına dönük olması İslami esaslar yönünden Osmanlı finans modelleri ile örtüşmekte olduğu tespit edilmiştir. İslami finans günümüzde “faizsiz finans” metaforuyla tanımlanmakta ve İslami bankacılık ad altında katılım bankacılığı aracılığıyla yürütülmektedir. Faiz oranları üzerindeki kontrolün diğer makro faktörlere kıyasla yoğun olması faizin ekonomi ve finansta yüksek etkili bir faktör olduğunu ortaya koymaktadır.

Günümüzde İslami finans ve araçlarının faizsiz bankacılık adı altında Müslüman ve Müslüman yoğun ülkelerin dışında Tayland, İngiltere, ABD, Rusya, Çin ve İsveç benzeri ülkelerde de yaygınlaşmaya başlamıştır (Güçlü ve Kılıç, 273:2019).

İslami finans modelinin ortaya çıkışı ve işleyişinde dini endişeler sebebiyle faizli sisteme karşı olanların ellerindeki fonların atıl kalmaması ve yatırımlara dönüştürülmesi amacı rol oynamaktadır. İslami finans bu açıdan hem dinen yasaklanan faizin olmadığı hem de dine uygun ekonomik faaliyetlerin ve finansal işlemlerin gerçekleştirildiği bir anlayıştır. Temelde para üzerinden para kazanma anlayışı yerine parayı varlıklar üzerinden kazanma anlayışı hakimdir. Bu yüzden İslami Finans ticaret faaliyetleri yürüten bir anlayış olduğunu söylemek daha doğru olacaktır.

Piyasada geçerli finans modellerinden farklı önemli bir alternatif finans modeli olan İslami Finans, İslami finansal kurumların kullandığı finansal araçlarla fon sağlamaktadır. Bu finansal araçlar Osmanlı Devleti'nde bir finansman model olan para vakıflarındaki fon kullanım yöntemlerinden bir kısmını kapsamaktadır. İslami finansta kullanılan araçlarla Osmanlı finans modelleri arasında bir karşılaştırmanın yapılabilmesi için öncelik bu araçların ifade edilmesi gerekmektedir. Sonrasında ise Osmanlı finans modelleri ile karşılaştırılma yapılmıştır.

İslami finans ortaklık, satış sözleşmeleri ve kiralama aracılığıyla fon sağlamaktadır:

4.1. Mudaraba (Ortaklık)

İslami kurallara göre işleyen mudaraba sistemi ortaklıklar şeklinde kurulmaktadır. Üretim faktörlerinden olan emek ve sermayenin temininde ortaklıklarla gerçekleştirilmektedir. Yatırımın gerçekleştirilmesi için gerekli olan fon kaynağı yani sermaye banka tarafından sağlanırken, emek kaynağı ise karşı taraftan sağlanmaktadır (Özsoy, 2011:47). Kurulacak bu ortaklığın şartları sözleşme yapılarak yazılı bir şekilde belirlenmektedir. Mudaraba'da kar ve zarar ortaklığı sözkonusudur. Bu sistemde ortaya çıkan herhangi bir zarar sermaye sahibi tarafından karşılanırken, emek sahibi zarara ortak olmakta muaftır. Çünkü emek sermayenin karşısında zayıf bir üretim faktörüdür, zararın ortaya çıkmasıyla emeğini kaybetmiştir

(Trenovski vd., 2019:587). Mudaraba sisteminde emeğin sermaye karşısındaki durumunun bu şekilde koruma altına alınmış olması mudaraba sisteminin düşük riskli İslami finansal araç olduğunu göstermektedir. Mudaraba aynı zamanda Osmanlı finans modellerinde para vakıflarının fon kullandırma yöntemlerinden biri olarak da karşımıza çıkmaktadır.

4.2. Murabaha

İslami finansın düşük riskli fon toplama yöntemlerinden olan Murabaha katılım bankaları tarafından sıklıkla kullanılmaktadır. Satın alınan malın fiyatına belli bir fark eklenerek yeni oluşan fiyat üzerinden malın satışının yapıldığı sözleşmelerdir. Murabaha katılım bankaları kendisine başvuran kişi ya da müşterilerin ihtiyaç duyduğu malı satıcısından satın alıp üzerine belli bir kar farkı ekleyerek bankaya başvuran kişiye satması ile gerçekleştirilmektedir. Ancak Murabaha'nın kullanımında ortaklıkla sağlanan finansman modellerinden daha yaygın kullanılmaya başlaması faizsiz finans sistemini faizli finans sistemine dönüştüreceği tahmin edilmektedir (Yılmaz ve Bağış, 2020:3164). Bu tahmin satın alınan malın maliyetine eklenen kar farkı, oluşan yeni fiyatın faiz oranları seviyesine gelmesinden kaynaklanmaktadır. Murabaha da tıpkı Mudaraba gibi Osmanlı finans modellerinden olan para vakıflarının fon kullandırma yöntemlerindedir. Söz konusu olan malın tedarik edilmesi sırasında üzerine kar farkı eklenmesi faiz endişesi ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Bu yönüyle hem faizli hem de faizsiz işleyen para vakıfları ve memleket sandıkları ile benzer olduğu görülmüştür.

4.3. Müşareke

Müşareke de tıpkı Mudaraba gibi ortaklık şeklinde kurulmaktadır. Yapılan ortaklıkta bir araya gelen taraflar belirlenmiş bir sermaye üzerinden kar ve zararında eşit bölüşümü şartları ile sözleşmeyi oluştururlar. Ancak burada sermayenin haricinde emek koyanlar ortaya çıkacak kardan daha fazla alma hakkına da sahiptirler. Başka bir deyişle, Müşareke Mudaraba'dan farklı olarak ortaklık yapılarak elde edilen karın değişik şekilde dağıtılmasıdır. Bu yüzden Müşareke'de Osmanlı finans modellerinde yer alan Para Vakıfları'nın fon kullandırma yöntemlerindedir.

Müşareke, kar zarar ortaklığıyla sermayeyi sağlayan taraf ve işletmeci arasında sözleşmeyle oluşturulmaktadır (Kuşat, 2014:14). Dağıtım yapılacak karlar belirlenir. Sermayeyi sağlayan taraf örneğin bankanın dağıttığı bu paylar kar payı bekleyen ve vadeli hesap açarak para yatıran müşterilerine ödenen paylardır. Sözleşmenin ödeme planına aykırı olmayacak şekilde geri ödemeler belirlenen vadelerde taksitler halinde ödenebilir.

4.4. İcare (Kiralama, Leasing)

İslami finans araçlarında kullanılan önemli bir finanslama yöntemidir. İcare yöntemi geleneksel bankalardan farklı olarak katılım bankaları aracılığıyla varlıkların finansmanı için fon sağlamaktadır. Mülkiyetin devri ile sona eren kira sözleşmeleri en sık kullanılan şeklidir (SERPAM, 2013:5). Leasing bir kiralama sözleşmesidir. İslami finansta Leasing aracını kullanan katılım bankaları ihtiyaç duyulan varlığı satın alır ve leasing yöntemiyle müşteriye kiraya verir.

Leasing’de müşterinin varlık satın almak için ihtiyaç duyduğu fon kredi olarak kullanılmaz ancak belirlenmiş vade içinde ödemeler alındıktan sonra ek bir ödeme olmadan varlık müşteriye verilir. Buradaki varlık bir kredi gibi havuzda bekletilerek menkul kıymete dönüştürülerek yatırımcılara da satılabilir (SERPAM, 2019:588). İslami finansta kullanılan araçlardan olan İcare, Osmanlı finans modellerinden olan esnaf sandıklarının gelir elde etmek amacıyla işlettiği gayrimenkullerden alınan kiralari akla getirmektedir. İki modelde de fon sağlamada kiralama yöntemi kullanılmıştır.

4.5. Selem (İleri Vadede Teslim)

Selem bir malın veya hizmetin parasının peşin ödendikten sonra ileri vadede belirlenmiş bir tarihte ve yerde, satın alınıp alıcıya teslim edileceğini kabul eden, faiz geliri doğmasına izin vermeyen bir alım satım sözleşmesidir. İslami esaslara göre para, altın gibi varlıkların satışıyla faiz geliri doğacağı için bu varlıkların selem yolu ile satışı yasaklanmıştır (Yardımcıoğlu, vd., 2015:163). Burada önemli olan konu selem yapmaya elverişli malların kesin ve somut nitelikte olması zorunluluğudur (Aybakan, 2009:403).

Selem bir finansman modeli olarak kullanılırken diğer modellerde olduğu gibi “faiz” konusu önem arz etmektedir. Faiz gelirinin doğmasına sebep olmayacak işlemlerin yapılması selemde gerekli bir şarttır. Osmanlı finans modellerinde de faiz kullanımından uzak tamamen toplumsal ihtiyaçlar için oluşturulmuş finansman modelleri yer almaktadır. Sandık adı altında yer alan modeller buna örnek gösterilebilir, ancak Eytam Sandıkları’nın işleyişi bu amaca diğerlerinden daha fazla hizmet ettiği tespit edilmiştir.

4.6. Sukuk

Sukuk, finansal sistemin içerisinde yer alan kurumlara, firmalara ve devlete islami hukuk kurallarına göre işleyen İslami finans üzerinden fon sağlama olanağı sağlayan bir araçtır. Sukuk dini usullere bağlı, varlıklar üzerinden işleyen, İslami finansta kullanılan bir finansal araçtır. Kira Sertifikası olarak isimlendirilmesinin temelinde devlete ait taşınmazların bir kısmı için kaynak yaratılmasında önemli bir seçenek olması vardır. Sukukla birlikte varlıkların mülkiyeti sahibinde kalmakta varlığa ait sertifikaya sahip yatırımcılar faiz dışında bir getiri elde etmektedirler. Sukuk, küresel finans sisteminde fonların hareketliliğini sağlaması açısından etkili olduğu için nicelik olarak en sık kullanılan İslami finansal araç haline gelmiştir (Kuşat, 2014:10-11).

4.7. Teverruk

Teverruk işleminin yapılmasının temelinde nakit ihtiyacının karşılanması amacıyla nakit gelirin elde edilmesidir. Teverruk bir satıcıdan vadeli olarak alınan mal başka birine satın alınan fiyattan daha ucuza peşin olarak satılması ile gerçekleşir (Aktepe, 2013:109). Bu yönüyle ticari ilişkilerin kolaylıkla yürütülmesine ve ihtiyaç duyulan mal veya hizmetin karşılanmasına öncelik sağladığı Osmanlı finans modelleri ile aynı amaca hizmet etmektedir.

Teverruk faizsiz finans sistemindeki katılım bankalarının mali sıkıntıda olan müşterilerinin borçlarının yeniden yapılandırılmasında kullanılmakta ve uygulanmaktadır.

Teverruk işlemleri çoğunlukla Londra ve Zürih metal borsalarında gerçekleştirilir. Yapılan bu teverruk işlemlerinde fiziki teslim yapılmamaktadır (BDDK, TKB, 2013:39).

4.8. Karz-ı Hasen

İslami finans araçlarından biri olan Karz-ı Hasen katılım bankalarının güvenilir müşterilerinin finansal ihtiyaçlarının karşılanmasında kullanılmaktadır. Karz-ı Hasen karşı tarafa verilen tutarı herhangi bir şarta tabi tutmadan aynı miktarda geri alınması şeklindeki borç verip sonrasında alma işleminden oluşmaktadır (BDDK, TKB, 2013:40). Karz-ı Hasen sosyal amaçlı yardımlaşma ve firmalara üretimin artırılması, işin geliştirilmesi amaçlı verilmektedir. Bu yönüyle Osmanlı Devleti'ndeki finansman modellerinin sosyal ihtiyaçları gidermeye yönelik amacıyla uyuşmakta olduğu tespit edilmiştir (Karaca, 2019:52).

5. SONUÇ

Tarih boyunca ekonomide ve finansta sanayileşme ve şirketleşme gibi faktörlerin de etkisiyle köklü değişiklikler ve düzenlemeler gerçekleşmiştir. Osmanlı Devleti'nde de etkisini gösteren bu süreç 19. yüzyıldan itibaren devlet içinde kendini göstermeye başlamıştır. Ancak Osmanlı Devleti'ndeki ekonomi anlayışı İslami esaslara dayanan ve sosyal dayanışmanın olduğu bir modeli benimsemekteydi. Bu yüzden yeni esas aldıkları finansman modelinin içinde toplumun mali ve sosyal açıdan huzur ve refahı dikkate alınarak ihtiyaçların karşılanması yer almaktadır. Devlet koruyan gözetleyen, geliri yeniden bölüştüren, üretim miktarını arttıran bir role bürünerek ekonomik sistemin düzenleyicisi olarak varlığını sürdürmüştür. Osmanlı Devleti değişen ekonomik düzene adapte olma sürecinde problemler yaşamakta olduğu bir dönemin içine girmişti. Kamu harcamalarının artması, gerçekleşen savaşlar, finansal krizler ve mali sıkıntılar yüzünden Osmanlı Devleti dış borç ve iç borç alma yoluna gitmek zorunda kalmıştır. Ancak bir süre sonra Osmanlı Devleti yaptığı borçları ödeyemeyeceğini ilan etmesiyle birlikte yeni finansman kaynakları bulma veya oluşturma çabalarının başlaması aynı zamana denk gelmişti.

İstikrarsızlaşan ekonomik sistemi güvenli esaslara dayandırarak sürdürülebilirliğini sağlamak gayesiyle ek finansman modelleri oluşturulmuştur. Osmanlı Devleti Para Vakıfları, Avarız Vakıfları, Esnaf Sandıkları, Orta Sandıkları, Eytam Sandıkları, Memleket Sandıkları, Tımar Sistemi, İltizam Sistemi, Malikane Sistemi ve Esham Modeli'nden oluşan finans sistemi ile ticari, ekonomik, sosyal ve mali bağlantıların uygun bir faiz oranı ile yürütülmesini sağlamıştır. Osmanlı Devleti'ndeki finansman sağlamada kullanılan bu modeller ve bu modellerin uygulanmasını sağlayan kurumların varlığı ekonomik büyümenin artmasına yardımcı olacaktır. Ancak 19. yüzyılın finansal düzeninde bu kuruluş ve finansman sağlama modelleri yok olmuş yerine, Para Vakıfları'na benzer modellerle ekonomik sistem devam ettirilmiştir. Para Vakıfları, bugünkü faiz esaslı bankacılığın temellerini oluşturmaktadır.

Sürdürülemez borçlar yüzünden kaynak arayışına giren Osmanlı Devleti sandık adını verdiği bu kaynaklara başvurdu. Eytam, Memleket, Esnaf, Tekaüd, Menafi ve Orta Sandıkları'ndan fon almalarının sebebi sandıkların işleyiş biçimleri ve kredi kullandırma konusundaki düzenlemeleri devletin mali yapısına daha uygun olmasından kaynaklanmaktaydı.

KAYNAKÇA

- Akşın, S. (1998). *Ana Çizgileriyle Türkiye'nin Yakın Tarihi*, İmaj Yayınevi: Ankara.
- Aktepe, İ. E. (2013). *Sorularla Katılım Bankacılığı*. İstanbul: Türkiye Katılım Bankaları Birliği.
- Akyıldız, Ali (2001). Kaime, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 24, 212-215.
- Anbar, A. (2009). Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa'yla Finansal Entegrasyonu: 1800-1914, *Maliye ve Finans Yazıları*, 1(84), 17-37.
- Aybakan, B. (2009). "Selem Maddesi", *TDV İslam Ansiklopedisi*, 36, 402-405.
- Baş, Ö.C. (2020). İdare Hukukunda İltizam Usulü ve İltizam Sözleşmeleri, *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, 26(2), 1006-1046.
- BDDK., TKBB. (2013). *Katılım Bankacılığı ve Faizsiz Finans Çalıştay Raporu*, Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu, Strateji Geliştirme Daire Başkanlığı: Ankara. 11.07.2021 tarihinde www.bddk.gov.tr adresinden alındı.
- Biber, A. E. (2009). Osmanlı İmparatorluğu'nun Dünya Sistemine Eklemlenme Süreci ve Azgelişmişliğinin Evrimi, *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 6(1), Erişim: <http://www.insanbilimleri.com>, 27-44.
- Brealey, S., Mayers, S., & Marcus, A. (2007). *Principles of Corporate Finance* (ISBN 9780071105927).
- Çanlı, M. (2020a). Tarihî süreç içerisinde Eytam Sandıklarının Hukuki Mevzuatı ve Karşılaştığı Sorunlar (1851-1920), *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 9(3), 1301-1321.
- Çanlı, M. (2020b). Eytam Sandıklarının Para Arzı (İdane Defterleri) ve Sandıklardan Yetimlerin Faydalandırılması (1851-1926), *Tarihin Peşinde Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 24, 163-193.
- Çizakça, M. (2000). *Osmanlı Dönemi Vakıflarının Tarihsel ve Ekonomik Boyutları*, Bahçeşehir Üniversitesi Yayını: İstanbul, 19-32.
- Darling, L.T. (2006). *Osmanlı Maliye Tarihinde Gelir Toplama ve Meşruiyet, Osmanlı Maliyesi Kurumlar ve Bütçeler*, 1. Cilt, İstanbul: Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi, 39-50.
- Daşdemir, L. (2002). Osmanlı Dönemi Türk Finans Sisteminde Sorunlar ve Gelişmeler, *Türk Tarihi Araştırmaları*, <http://www.Altaylı.Net>, 1-24.
- Döndüren, H. (2008). Osmanlı Tarihinde Bazı Faizsiz Kredi Uygulamaları ve Modern Türkiye'de Faizsiz Bankacılık Tecrübesi, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 17(1), 1-24.
- Eldem, E. (2005). Ottoman Financial Integration with Europe: Foreign Loans, the Ottoman Bank and the Ottoman Public Debt, *European Review*, 3(13), 431-445.
- Genç, M. (1995). Esham, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 11, 376-380.
- Genç, M. (2000). 'İltizam' maddesi, *TDV İslam Ansiklopedisi*, 22, 154-158.

- Güçlü F. ve Kılıç M. (2019). İslami Finansın Türkiye, ABD, İngiltere Ve Malezya'da Gelişimi. *Bandırma: Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 17(3). s. 271-293.
- Güneş, M. ve Manav, M. (2019). Osmanlı Devletinin İç Borçlanma Kaynakları Olarak Emekli ve Yardımlaşma Sandıkları, *SUTAD*, Aralık 2019; (47): 313-334.
- Gürsoy, Ç. (2018). Osmanlı Esnaf ve Avarız Sandıklarının Günlük Hayata Katkısı, *Journal of History Studies*, 8(10), 122-142.
- Kaleli, H. ve Topuz, H. (2010). Eski Türk Devletlerinde Sosyal Devlet Geleneği ve Ahilikte Esnaf Sandığının Rolü, Ahmet Yesevi Üniversitesi Habarşısı, No: 1-2 (67-68), Haypı3-Cayıp 2010, Türkistan- Kazakistan.
- Karaca, A. (2019). *İslami Finans Araçları ve Bunların Muhasebeleştirilmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli.
- Kayahan, C. ve Görkaş, İ. (2009). Osmanlı Dönemi Bölgesel Kalkınmanın Finansman Aracı Olarak Para Vakıflarının Kullanımı, *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (44), 212-227.
- Kazgan, H. (1997). *Osmanlı'dan Cumhuriyete Türk Bankacılık Tarihi*, Türkiye Bankalar Birliği Yayını: İstanbul.
- Kazgan, G. (1999). *Tanzimat'tan XXI. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi*, Altın Kitaplar Yayınevi: İstanbul.
- Keyder, Ç. (1989). *Türkiye'de Devlet ve Sınıflar*. İletişim Yayınları.
- Kızıldağ, N. (2020). Osmanlı Devleti'nin Son Döneminde Eytâm Malları Üzerinde Yapılan Usulsüzlükler ve Bu Usulsüzlüklere Karşı Alınan Tedbirler, *Osmanlı Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*, 6, 232-243.
- Kuşat, N. (2014). Modern İslami Finans Sektörünün İnovatif Gücü: Sukuk, *Akademik Bakış Dergisi*, 41, 1-22.
- Özbay, R.D. (2009). 17. Yüzyılda İltizam Sisteminde Peşin Mukataa Satışlarından, Malikane Uygulamasına (1656-1658), 7. *Bilgi, Ekonomi ve Yönetim Kongresi Bildiriler Kitabı*, ISBN: 978-9944-0203-5-0, 2108-2125.
- Özcan, T. (2006). Osmanlı Toplumunda Yetimlerin Himayesi ve Eytam Sandıkları, *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 14, 103-121.
- Özdemir, B. (2010). *Osmanlı Devleti Dış Borçları*, İkinci Baskı, T.C. Maliye Bakanlığı, Ümit Ofset: Ankara.
- Özsoy, İ. (2011). *Türkiye'de Katılım Bankacılığı*, TKBB: İstanbul.
- Pamuk, Ş. (1994). *Osmanlı Ekonomisinde Bağımlılık ve Büyüme 1820-1913*, Türkiye Araştırmaları, Tarih Vakfı Yurt Yayınları: İstanbul.
- SERPAM. (2013). *İslami Finans Kavramı Ürünler, Dünya'da ve Türkiye'de Gelişimi ve Geleceği*, Sermaye Piyasaları Araştırma ve Uygulama Merkezi, 1-13.
- Şahin, M. (2020). Osmanlı Emeklilik Sistemi'nde Arpalık Uygulaması, *Sosyal Güvenlik Dergisi (Journal of Social Security)*, 10(1), 185-196.

- Şenyurt, A. (2017). Yeniçeri Ortaları Yardımlaşma Sandıkları, *KOSBED Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 33, 155-170.
- Tabakoğlu, A. (1986). *Türkiye İktisat Tarihi*, Dergah Yayınları: İstanbul
- Trenovski, B., Kozheski, K., ve Merdzan, G. (2019). Gelecekteki Krizleri Engellemek İçin İslami Finans Araçlarının Alternatif Olarak Kullanılmaları, *International Congress of Management , Economy and Policy*, 581-590.
- Uluçol, O. (2019). 19. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Bankacılığın Gelişimi, *Muhasebe ve Finans Tarihi Araştırmaları Dergisi*, (16), 19-40.
- Yardımcıoğlu, M., Ayriçay, Y., ve Coşkun, S. (2015). İslami Finans Çerçevesinde Menkul Kıymetleştirilmiş Varlık; Sukuk Dünya ve Türkiye Piyasası İncelemesi, *Kahramanmaraş sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 4(1), 157-174.
- Yetiz, F. (2016). Bankacılığın Doğuşu ve Türk Bankacılık Sistemi, *Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9(2), 107-117.
- Yılmaz, M. ve Bağış, B. (2020). Türkiye'de İslami Finansın Gelişimi ve Hukuki Yapısı, *İnsan ve Toplum Bilimler Araştırması Dergisi*, 9(5), 3148-3173.